

PODOBARSTVO NA LOŠKEM OZEMLJU V 19. STOLETJU

Po burnem razcvetu baroka pride konec 18. stoletja po francoski revoluciji do zastoja. Po dolgotrajnih vojnah in izčrpanju financ izhira prej tako cvetoča umetnostna dejavnost, ki v mestih skoraj preneha in jo nadomesti resni, meščanskim nazorom in idealom ustrezajoči klasicizem. Na podeželje pa prekucije in spremembe, ki jih prinaša novi družbeni red, prodirajo le počasi. Le umetnost baroka, ki se je z osnovami neosebne umetnostne produkcije 17. stoletja v kmetskem okolju izpremenila iz patetične bahavosti v prijetno domačnost, v tem okolju svoje življenje nadaljuje. Tu se gradi množica cerkva, postavljajo se kapelice in znamenja, to okolje konsumira velike količine slik na steklo, slikajo se panjske končnice. Vse to je odraz kmetovih zahtev in potreb, ki rastejo in tradicije, težnje po krasitvi domov in boljšega gmotnega položaja.

Podobarske delavnice

Ob koncu 18. stoletja in v začetku 19. stoletja deluje v Hotovljah pri Poljanah utemeljitelj družinske delavnice Pavel Šubic.¹ Rojen je bil leta 1772. Delal je martre za okoliške cerkve in znamenja. Za cerkev na Hribcu nad Škofjo Loko je izrezljal podobo Križanega. Pri Sv. Ožboltu je postavil glavni oltar; delo je datirano z letnico 1836. Zdi pa se, da razen dveh puttov, na tem oltarju ni dosti njegovega.

Približno istočasno deluje v Železnikih² Ivan Grohar, stric slikarja Ivana Groharja. Rojen je bil v Sorici. Z rezbarstvom in slikarstvom se je ukvarjal poklicno. Njegova dela so nam žal ostala neznana. Pomemben pa je bil kot vzgojitelj; v njegovi delavnici so se šolali skoraj vsi znani podobarji s tega ozemlja, kot so n. pr. bratje Zajc iz Sovodnja, Matej Tomec in Štefan Šubic, ki je delal pri njem še kot otrok. Verjetno pa se je pri njem izšolal tudi selški podobar Marko Peternel.

Med podobarji pa so tudi sicer obstajali tesni stiki. Mnogo naročil je izdelovalo več mojstrov skupaj. Štefan Šubic in Zajc iz Sovodnja sta na primer skupno delovala pri izdelavi oltarjev v Gorjah pri Bledu;³ Zajc je izvršil plastiko in arhitekturne okvire, Šubic pa slike in marmoriranje. Ivan Grošelj je pri večjih naročilih večkrat poklical na pomoč Toneta Klemenčiča-Plnadarja.⁴ Ta pa je spet barval kipce podobarju samouku Janezu Janikuli-Matičku iz Selc.⁵ Pri zidavi cerkve na Suši pri Zalem logu pa se je srečala večina takratnih podobarjev, od katerih naj omenimo samo Janeza Gosarja, Marka Peternela, Janeza Pintarja, Franca Šubica itd.⁶

Najpomembnejša v tem času je bila vsekakor delavnica poljanskih Šubicev v Hotovljah. Vedno večji obseg dela in številna naročila, ki so prihajala od vseh strani, so Pavlove sinove Štefana, Blaža in Janeza odtrgala od domače hiše. Doma v Hotovljah je ostal samo Blaž, Štefan se je preselil v Poljane, Janez pa v Škofjo Loko. Najbolj konservativen ostane Janez; svojo umetnost navezuje na vzore iz 17. stoletja. Naprednejši je Štefan, ki skuša

Levo: Detajl lesenih vrat iz Seč št. 75. — Desno: Lesena vrata iz Seč št. 2. (Foto loški muzej)

slediti sodobne umetnostne tokove, za vzor pa mu je nazarenska smer Janeza Wolfa.

Štefanov opus je neverjetno obsežen, zato je tudi zaposloval veliko število pomočnikov, kasneje pa so mu pomagali otroci. Štefan Šubic je bil brez dvoma eden najbolj zaposlenih podobarjev tega časa na Gorenjskem. Naročila je dobival iz vseh krajev Slovenije, pa tudi preko meja je šlo marsikatero njegovo delo: za škofa Mraka je izdelal celo nekaj slik za misijonske postaje v Severni Ameriki. V njegovi delavnici se je šolala množica znanih in neznanih podobarjev, Bradeška iz Lučin, kasneje podobar v Kranju, Josip Grošelj, Pavle Šubic mlajši, Tone Klemenčič in Ivan Grohar. Zadnja dva pa verjetno zaradi trde delavniške discipline in drugačnih ciljev nista vzdržala in sta že po nekaj dnevih pobegnila.⁷

Janez Šubic je deloval v Škofji Loki. Večinoma se je ukvarjal z restavratorskim delom, vendar je naredil tudi nekaj samostojnih del. Mnogokrat pa je pomagal bratu Štefanu pri težjih naročilih. Delal je za župno cerkev v Škofji Loki, leta 1873 je prenovil oltarje na Suhi, za pokopališče v Železnikih je naredil leta 1885 velik križ.⁸ Njegovo najlepše delo so lesena rezljana vrata

za bratovo hišo v Poljanah. Učencev in posnemalcev ni imel in je živel najprej v senci svojega brata Stefana, kasneje pa nečakov Janeza in Jurija Šubica.

Manj cenjen podobar, ki je deloval v drugi polovici 19. stoletja v Selcih, je bil Marko Peternel, Štefanov vrstnik. Umrl je leta 1905. Živel in delal je v svoji hiši v Selcih št. 73 (po domače Jelenc). Deloval je v Selški dolini. V glavnem je popravljал in obnavljal stare oltarje, vendar je naredil tudi nekaj samostojnih del. Za podružnično cerkev sv. Florijana nad Škofjo Loko je izdelal stranski oltar sv. Elizabete. Na oltarju so plastike sv. Magdalene, ki stoji v atiki, levo in desno od glavne oltarne podobe pa sta plastiki sv. Barbare in sv. Polone. Anonimni dopisnik Zgodnje Danice pravi 1862 o tem delu, »...da ima cel oltarček prav lično podobo...«

Njegov sodobnik je bil podobar iz Sorice Janez Pintar.⁹ Znana so njegova dela za župno cerkev v Zalem logu in za kapelo na Suši. Leta 1862 je prevzel v obnovo križev pot, popravil je veliki križ na pokopališču in pobarval številčnico na uri. Za kapelo na Suši je naredil dva trioglata svečnika. Leta 1863 je postavil stranski oltar sv. Marka in izdelal šest svečnikov, leto dni kasneje pa je prenovil stranski oltar sv. Florijana. Naredil je tudi pregrajo pred oltarjem in leta 1867 Marijin kip v okviru nad glavnim vhodom.

Omeniti pa moramo vsaj še Antona Peterlina, podobarja, ki je deloval sredi 19. stoletja v Škofji Loki in je izdeloval oltarne svečnike in kipe za bližnjo okolico.¹¹ Pavla Šubica, ki je leta 1907 prenovil božji grob v Zalem logu in Janeza Gosarja iz Dupelj pri Kranju. Ta mojster je pričel delovati na loškem ozemlju leta 1861, ko se je zaposlil pri gradnji nove cerkve v Stari Loki.¹² Veider ga ocenjuje kot spretnega slikarja in kiparja, ki je znal uspelo združiti baročne pobude z neogotskimi formami v izrazit osebni slog. Njegova dela so raztresena po vsej Selški dolini in Sorškem polju. Tu je deloval do svoje smrti leta 1894. Poleg tega je poslikal kapelico na Fari, delal je v cerkvah pri Sv. Duhu, v Stari Loki, Crngrobu, loških kapucinih in znamenjih v Binklju, Praprotnem, Sv. Lenartu, Selcih, Češnjici, Železnikih in Zalem logu. Naredil je tudi oltarje za Staro Loko, Železnike in cerkvico na Suši. Poleg tega pa je v večini njegovih poslikanih znamenj tudi njegova plastika. Z njim je šele izumrla stara podobarska šola, kajti Grošelj je že skušal biti moderen.¹³

Zadnji iz vrste podobarjev in svoj čas zelo cenjen je bil Grošelj iz Selc.¹⁴ Rodil se je leta 1854 kot sin kmečkega obrtnika. Po osnovni šoli je šel v uk k Stefanu Šubicu v Poljane, kjer je ostal pet let. Nato je šel v Ljubljano, kjer je delal pri Fr. Zajcu in končno odšel k podobarju Ivanu Ozbiču v Celovec, kjer je ostal tri leta. Leta 1887 se je vrnil v Selca, kjer je ustanovil lastno delavnico. Izdeloval je kipe iz lesa, kamna in cementnega prahu. Tu je tudi umrl leta 1941. Delal je za Češko, Koroško, Štajersko, Ljubljano, Kamnik, Selca, Zali log, Škofjo Loko, Sušo, Železnike, Poljane, Lučine, Šmarno goro, Polje pri Ljubljani itd. Njegova dela so raztresena po vseh cerkvah loškega ozemlja in Gorenjske. Cenjen je bil tudi kot restavrador. Po naročilu Centralne komisije na Dunaju je na primer popravil in pozlatil oltarje in prižnico v Dražgošah.

Z Grošljem se pravzaprav šele konča doba podobarstva in obdobje rezbarskih in slikarskih delavnic. Poleg omenjenih podobarjev, ki so delovali kot vodje večjih ali manjših delavnic, pa je obstajala še množica znanih in neznanih rezbarjev, bodisi izučenih, bodisi samoukov, ki so se v mnogo večji meri približevali ljudski umetnosti in jo pravzaprav reprezentirali bolj kot pa že omenjeni mojstri.

Od del Pavla Šubica, preko Štefana, Peternela in Gosarja do Grošlja lahko sledimo kontinuiranemu razvoju in tudi razkroju delavniškega izročila in podobarstva sploh, ki je pogojen v ekonomskih, duhovnih in s tem v zvezi tudi miselnih spremembah. Kolikor bolj prodirajo v patriarhalno sredino loškega ozemlja novi tokovi in vplivi iz vrst že prebujenega meščanstva, toliko bolj ta umetnost hira. Nastopi tudi sprememba likovnega okusa. Konča se tisočletna izolacija in ljudje se že razgledujejo tudi po svetu. Z nastopom proletariata pa se začno majati skozi stoletja vcepljeni nazori o potrpljenju in zaupanju v božjo pomoč. Ljudska umetnost in podobarstvo v trenutku izgubita tla pod nogami.

Pavle Šubic je še trdno zakoreninjen v tradiciji; s svojim delom pravzaprav nadaljuje z baročnimi elementi oplojeno izročilo 17. stoletja. Če si ogledamo njegov oltar pri Sv. Ožboltu nad Zmincem, nam je to takoj jasno. Kar je naprednejšega na tem oltarju, je v glavnem samo situacija arhitekture v prostoru in večja živahnost pri razpostavljanju figur, ki pa so še vedno strogo vklenjene v niše. Spremenil pa je stebre, ki so sedaj gladki, pa tudi ornamentika in rezbarsko okrasje je lažje in se zgleduje po vzorih rokokoja: domnevno strogost, ki jo pripisujemo klasicizmu, tudi lahko izvajamo iz tradicije.

Izročilo 17. stoletja opazamo še pri njegovem sinu Štefanu, še bolj pa pri Janezu. Paradokсно zveni, da na te osnove Šubici in večina drugih podobarjev, veže kot nekaj novega baročne forme, hkrati pa tudi že vplive klasicizma in historičnih slogov 19. stoletja. Mešanico baročnih in novogotskih form Janeza Gosarja so takratni poročevalci kratko in malo proglasili za »...bizantinski zlog...«¹⁵ Tako nastaja svojstven podobarski stil, ki to umetnost uvršča v posebno kategorijo, prevodnico različnih umetnostnih hotenj treh stoletij v enotni stil poljudne umetnosti 19. stoletja. Ravno s privzemanjem »modernih« form in stremljenjem po umetnostnih idealih slovenske provincialne sredine, ki ji je najvišji izraz Wolfov nazarenizem, pa si ti podobarji pridobijo tudi priznanje tedanje inteligence, duhovnikov in izobraženih podeželanov. Umetnost Štefana Šubica je neki avtor v »Zgodnji Danici« označil takole: »...Ta cerkev (poljanska; op. J. S.) se je zadnji čas začela lepšati, dobila je že tri nove oltarje....« in nadaljuje, »...naredil jih je Š. Šubic... res, da je samouk, pa naši kranjski samouki so današnje dni veliko boljši od unih, kateri so pred 20 ali 30 leti po naših cerkvah delali, ker gledajo dobre predpodebe, se tudi vadijo razločevati stavbe stare greške in rimske mere. Velik oltar je veličasten... v pogledu in dosti natanko po rimski šegi izdelan... Stranska dva iz leta 1855 pa kažeta

Slikano znamenje v Kopačnici
(Foto loški muzej)

(veliki oltar je iz leta 1849), da je mojster ta čas napredoval tudi v slikeriji (pohvalno omenja sliko žalostne Matere božje; op. J.S.) ... sicer bi bilo bolje, ko bi na kmete Dunajske ali saj Lubljske mojstre dobivali, pa bi ti ne mogli dohajati za vsa dela, ki se jih na Kranjskem godi ... ako si pa naši samouki prizadevajo, toliko napredovati ... jih tudi ne bo treba zaničevati ... ker se (tudi ob njihovih delih; op. J.S.) zamore serce preprostega kmeta primerno vnemati za božje reči.¹⁶

To so v določenem smislu točne ugotovitve, ki kažejo na pomemben vzrok razmaha podobarstva, t.j. na pomanjkanje kvalitetnih umetnikov z akademsko izobrazbo. Delo teh »samoukov« (akad. neizobraženih) zgodnjedaniški poročevalc sicer jemlje z rezervo, ker pač ni boljšega, a ga ne odklanja, ker mu je le blizu in gleda na umetnost utilitaristično, kar potrjuje zadnji citirani stavek. To je tudi bolj ali manj splošni nazor. Toda vsi tedanji pisci niso tako kritični in podobarjem mnogokrat dajejo prilastke kot »slavni, dobro znani, povsod poznani«¹⁷ in jih javno priporočajo kot na primer: »... Priporočujemo torej Štefana Šubica zastran nizke cene in dobrega dela, posebno pa zastran *moštva v besedi* usim, katerim so taka dela potrebna ...«¹⁸ ali »... pri tem delu si je posebno dobro obnesel (glede oltarjev v cerkvi v Stari Loki; op. J.S.) *dobro znani* Dupljanski slikar Janez Gosar, kterege gibčna roka in bogata domišljija je že marsikatero cerkev in tudi dovolj znamenj zlasti na Gorenjskem oblekla v zelo barvno opravo. V poslednjem času se je lotil tudi podobarije in kakor njegovi izdelki kažejo v prifarski cerkvi, s posebno dobrim uspehom. Le verlo naprej, Gosar! ...«¹⁹ O oseliškem podobarju Zajcu pa slišimo takole hvalo: »... Na dan sv. Ane, blagoslavljanje novih oltarjev, ki jih je gospod Zajc iz Nove Oselice prav mojstersko izdelal. Kipi ali statuve kažejo, da niso delo kakega šušmarja, kakeršnih je dosti po deželi, ki bi jim svetoval, da se rajši drvariije, kot kipariije lotijo ...«²⁰ Pisec je, sodeč po besedah, zelo ogorčen nad šušmarji, med katere verjetno šteje vse ljudske umetnike in prave samouke, ker zaradi časa in razmer ne more in ne zna ceniti njihove umetnosti.

Poleg običajnih pohval in priporočil — »... Š. Šubic zastran svoje umetnosti in lepega zadržanja, posebno priporočen in pohvaljen biti zasluži ...«²¹ — pa naletimo tudi na pismene hvale čisto človeških oblik. Ob priliki smrti poljanskega župnika I. Globočnika beremo tudi tole: »... njih zvesti prijatelj, tolažba v pretežnosti, brez katerih nikjer ni in posebni pomočnik v cerkvenih zadevah, bil jim je cerkveni ključar Štefan Šubic, poštenjak skoz in skoz ...«²² Največkrat pa so Š. Šubica in druge podobarje hvalili zaradi nizke cene in spoštovanja zadanih rokov. Za delo na oltarju v Javorjah nad Škofjo Loko je Š. Šubic prejel honorar 1000 goldinarjev. Poročevalec meni, da je delo poceni, ker »... na oltarju so poleg patrona štirje svetniki in štiri svetnice in še več angelov v podobah in v sredi nad sv. Egidijem je prav lepo zmazana sv. Družina ...«²³ Tudi Gosar je slovel kot cenen umetnik. Za poslikavo kapele Marije so farani plačali nekaj nad 300 goldinarjev.²⁴ Od tega je prejel slikar gotovo manjši del. Podobne pohvale so bili deležni tudi Marko Peternel.²⁵ Jožef Šubic iz Trate,²⁶ Josip Grošelj,²⁷ Janez Šubic iz Škofje Loke,²⁸ Ivan Skubic²⁹ in še več različnih podobarjev iz drugih krajev, ki jih je sem in tja zaneslo na loško ozemlje³⁰ kot M. Tome iz Šentvida itd.

Iz navedenega sicer ne zvemo dosti o njihovi umetnosti, ker se na zanosne pohvale ne moremo ozirati, a si lahko ustvarimo dokaj točno sliko o liku podobarja. Gmotno so ti ljudje stali, zaradi množice naročil, verjetno dobro, če-

prav ne v izobilju. Bili so pridni, delavni možje, ki so spoštovali termine in bili s svojim zadržanjem v zgled okolici. Kljub mnogokrat pretirani hvali, jih poročevalci ocenjujejo kot skromne možje. Podobarsko delo je bilo trdo in ni čudno, če je mnogo učencev zbežalo.

Kvalitetno stoje izdelki teh podobarjev na približno enaki ravni. Med njimi vlada tudi velika stilna sorodnost, kar je gotovo plod šolanja pri istih mojstrih in rezultat skupnih delovnih nalog. So pa med njimi tudi velike razlike, ki izvirajo iz drugačnega temperamenta, večje ali manjše razgledanosti in navezanosti na različne predloge in vzore.

Za Štefana Šubica je značilno silno kolebanje v kvaliteti, ki se giblje od preprostih, ljudsko občutenih umetnin do nevarnega približevanja kiču, kot ga pojmujejo danes. Velike razlike so tudi v samem načinu. Povsod sicer ohranja neke osnovne stilne karakteristike, a zelo podlega vzorom in predlogam. Mnogokrat je kvaliteta izdelka v premem sorazmerju s kvaliteto predloge.

Za cerkev v Bukovščici pri Selcah je leta 1872 izdelal glavni in dva stranska oltarja.³¹ Oltarna arhitektura predstavlja posrečeno spojitev baročnih, rokokojskih in klasicističnih motivov. Zanimivejša pa je plastika. Na glavnem oltarju sta poleg osrednje niše s sliko dve krilni niši, v katerih sta plastiki apostolov Pavla in Jerneja. Kipa sta sloka in dolga, z majhnima glavama. Gube na oblačilih potekajo vzporedno. Obrazi so izrezani z ostrimi potezami in izražajo intenzivno notranje življenje, ki ga podčrtujejo tudi gibi rok in usločena drža telesa. Plastika je verjetno nastala po predlogi poznobaročnega dela.³² Za levi stranski oltar je izdelal kipa sv. Katarine in sv. Marjete, ki ne moreta zatajiti svojega porekla v oltarni plastiki 17. stoletja. Ako bi ne bila modelacija draperije tako vodena, bi ju lahko pomotoma pripisali 17. stoletju, ker je v bistvu zadet tudi tedanji duh. V »tirolskih« oltarjih 19. stoletja pa imata vzor plastiki sv. Izidorja in Notburge na desnem stranskem oltarju. Kvalitetno ustrezata predlogi.

Pravo ljudsko delo predstavlja zunanji križev pot v pokopališki cerkvi v Železnikih. Po krepki risbi in širokopoteznosti spominja na slikarijo panjskih končnic, odlikuje ga pretehtana dekorativnost in svežina. Enako občutena je tudi plastika Križanega v cerkvi Sv. Križa nad Poljanami, če pa jo primerjamo z Križanim istega avtorja v prezbiteriju cerkve na Bukovščici, potem skoraj ne moremo verjeti, da je delo iste roke. Res je, da je Štefan zaposloval številne pomočnike, vendar je kljub temu položil na vsak izdelek »zadnjo roko« in moramo vse izdelke iz njegove delavnice tudi povezovati z njegovim imenom. Po vsem tem predstavlja Šubice primer podobarja 19. stoletja, ki

Križani iz Zabrda št. 7, sedaj v zbirki v Sorici
(Foto loški muzej)

omahuje med iskrenim nepretencioznim ljudskopodobarskim delovanjem in idealom visoke umetnosti. Zato pa, žal, največkrat ostane na sredini.

Bistveno enake poteze nosi tudi kiparstvo Marka Peternela in Janeza Pintarja, a je manj kvalitetno.

Ivan Gosar je bil spreten obrtnik, zlasti dobro je obvladoval tehnično večino slikanja na presni omet. V vsem se skuša približati visoki umetnosti. Omahoval pa je med dvema skrajnostima, barokom in novo gotiko, ki ju je nekako združil v svojski osebni stil. Kot kipar sicer sijajno obdela figuro v bloku, s precejšnjim smislom za tektoniko in trodimenzionalnost. Vendar obrazi njegovih plastik sijajo zlagane miline. Draperijo pa šablonsko obdeluje v zlebičastih ploskvah in brez fantazije ponavlja vedno isti motiv gubanja, ki spominja na pomečkano pločevino.

Še bolj oddaljen od ljudskega izraza je Josip Grošelj. Ta skuša korakati že vstric z sodobnimi pojavi.³³ V začetku je še pod Štefanovim vplivom, ki se ga kmalu otrese in začne oblikovati lastni stil, ki ima še vedno stik z baročnim izročilom. Ljudski umetnosti pa se približa v svojih rezljanih modelih za mali kruhek.³⁴

V drugi polovici stoletja začno podobarske delavnice počasi hirati, ker izgubljajo naročila, zlasti po cerkvah, dokončno pa propadejo in izginejo s prvo svetovno vojno.

Ljudski podobarji

Poleg omenjenih in drugih, na delavniškem in cehovskem izročilu organiziranih podobarskih delavnic, je delovala v Selški in Poljanski dolini še nepregledna množica umetnikov, ki s svojimi, večinoma anonimnimi proizvodi dopolnjujejo pisani mozaik krasilne dejavnosti na tem ozemlju. Od podobarjev, omenjenih v prejšnjem oddelku, jih loči manjši obseg proizvodnje. Vezani so na kmečkega naročnika. V cerkve ne prodro, ker zaradi robatosti in preproščine njihova dela ne ustrezajo. Izobraženstvo gleda nanje zviška in pomilovalno kot na samouke, ki naj »... se rajši drvari, kot kiparije lotijo...«³⁵ Ti podobarji izrezujejo Kristuse za bohkove kote in znamenja v odročnih vaseh, izdelujejo podobe Florijanov in drugih nebeških zaščitnikov za niše na kmetijskih domovih, slikajo panjske končnice, votivna znamenja in slike na steklo. Imena starejših podobarjev je večinoma zagnil čas. Mnogo pa je znanih iz sredine in iz druge polovice 19. stoletja.

V Žireh živi megleno izročilo o nekem podobarju, ki je živel na Hribcu v Žireh. Rezljal je bridke martre in svetnike. Prav tam je deloval od petdesetih let prejšnjega stoletja dalje kipar Gregor Puc,³⁶ ki je slovel po mojstrskem okraševanju vrat. Njegova dela so z reliefnimi podobami okrašena vrata v Žireh št. 86, podobna vendar skromnejša pa v Žireh št. 19 in v Breznici št. 6. Ti izdelki spadajo po prefinjeni dekorativnosti med viške ljudske umetnostne ustvarjalnosti.

V Ledinici pri Žireh se je leta 1848 rodil Janez Kavčič-Traunkar. O njegovem življenju, ki ni bilo lahko, ne vemo mnogo. Baje je zelo rad pil. Vsak prosti trenutek pa je porabil za rezljanje. Ko se je njegova hči primožila na Dobračevo št. 64 k rodbini Govekar ali pa po domače na Travniki, se je preselil k njej — od tod tudi priimek, ki se ga je hitro prijel — tudi Traunkar. Tu je leta 1921 umrl. S svojim nezakonskim sinom Jožetom Filipičem, ki mu je izdelke barval,³⁷ sta za bližnjo okolico in vasi okrog Mrzlega vrha naredila večje število znamenj. Izdelal je tudi nekaj Madon in plastiko morske deklice

za vodnjak v Ledinicah, ki se je žal izgubila. Po velikem požaru leta 1891, ko je Dobračeva skoraj v celoti pogorela,³⁸ je za obnovljene hiše izdelal večje število Florijanov, ki še vedno krasijo hišne niše. Tudi večina znamenj je še ohranjenih.³⁹ Traunkarjevo delo odlikuje elementaren likovni izraz in nepotvorjena, preprosta čustvenost, po svojem formalnem izrazu pa je soroden poljudni umetnosti 16. in 17. stoletja.

Zadnji žirovski podobar, ki je umrl šele 1934, je bil Tinek Šubic. Slovel je kot hud pijanec in razgrajač. Po poklicu je bil soboslikar in je kljub vdanosti pijači veljal za dobrega delavca. Poleg svojega poklica pa je mnogo rezljal. Največ je naredil Florijanov, poleg tega pa še nekaj preprostih znamenj. Njegovi kipi so bili zelo poceni, običajno je računal 10 dinarjev, mnogokrat pa se je zadovoljil kar z litrom črnega.⁴⁰

Na Stari Oselici je proti koncu stoletja deloval Janez Bajt. Rodil se je okrog leta 1850 na Koprivniku pri Žireh. Dovršil je 7 gimnazij, kiparski poduk pa je prejel pri ljubljanskem podobarju Zajcu. Kasneje je kot občinski pisar in organizist služboval na Stari Oselici. Kot človek med ljudmi ni bil priljubljen. Najraje je govoril nemško. Naredil je nekaj znamenj in kipov za bližnjo okolico. Po izročilu je tudi mnogo slikal.⁴¹ Kot kipar ni kvaliteten, ker izgublja kontakt z ljudskim izročilom in se skuša približati malomeščanskemu idealu lepega kipa, ki ga predstavlja manjvredna industrijska produkcija keramične plastike.

Nekoliko starejši sodobnik je Jožef Šubic iz Trate pri Gorenji vasi. Šolal se je pri ljubljanskem kiparju Zajcu. Deloval je kot kipar, slikar in restavrator. Slikal pa je tudi panjske končnice, ki so slabe

kvalitete. Boljša so njegova rezljana vrata in plastiki Križanih v Hotovljah. Njegovo delo ne kaže nobene samostojnosti in pada v Štefanovo maniro.⁴²

Leta 1946 je umrl v Srednjem Brdu 84-letni Oblak Janez.⁴³ Ker je bil samec in zelo premožen, se je s slikarstvom in rezbarstvom bavil iz čistega veselja. Od plastik pa se je ohranil samo kipec Janeza Nepomuka iz hišnega oltarja, ki ga je Oblak izdelal za svojo rojstno hišo, kjer se še vedno hrani. Odlikuje ga krepak rez in precejšnja gotovost v obdelavi lesa. Zelo malo se mu poznajo vzori in spominja na primitivno umetnost 20. stoletja — na naivce.

Omenil bi še ljudskega umetnika Miho iz Dolenčič št. 14 pod Javorji, po domače pri Mihi, ki je živel približno pred 60 leti. Priimek se nam ni

Janez Kavčič-Traunkar: Madona
Po originalu v loškem muzeju.

ohranil. Njegovo je (po izročilu) tipično ljudsko občuteno in primitivno razpelo v hiši.⁴⁴ V Javorjevem dolu je živel kmet Kosmač, po domače pri Podgani, ki je v prostem času rezljal. Žal pa ne poznamo nobenega njegovega dela.⁴⁵ Zanimiv pojav je Jernej Cigale iz Opal, ki je, ne da bi kdaj prej pomislil na kiparstvo, kot 85-letni starec izrezljal plastiko sv. Vida in jo poklonil cerkvi na Goropekah.⁴⁶

Več ljudskih umetnikov je v istem času delovalo tudi v Selški dolini. Znanih je več slikarjev in celo slikarica Podnartovčeva Micka iz Selc. Izmed kiparjev pa zaenkrat samo dva, Tone Klemenčič-Plnadar in Janez Janikula-Matiček, če seveda ne prištejemo že omenjenih podobarjev, kot so Grohar, Peternel, Pintar, Peterlin in Grošelj, ki pa preraščajo okvir pravih ljudskih podobarjev. Je še več negotovih pričevanj o podobarjih iz različnih delov Selške doline, ki pa ne navajajo niti imen niti del in jih zato ne moremo upoštevati. Drugi vzrok manjšemu številu ljudskih podobarjev pa je intenzivna dejavnost poklicnih podobarjev, ki so na tem ozemlju delovali v drugi polovici 19. stoletja in s svojimi formalno boljšimi, ljudem laskajočimi izdelki izpodrinili dela vaških podobarjev.

Janez Janikula-Matiček je bil priseljenec iz Tolmina. Obdeloval je majhno kmetijo, ker pa je bilo življenje na njej težko, je poiskal priložnostni zaslužek. Oprijel se je rezbarstva. Izdeloval je večinoma majhne križe za hiše, naredil pa je tudi nekaj večjih del. Za starega gospodarja na Zabrekvah št. 8 je za hišo nad hlevskimi vrati izrezal podobo Lurške Madone. Tehnično je primitiven (rezljal je verjetno samo z žepnim nožem). Njegova dela so silno preprosta in nerodna, a ravno to mu daje poseben čar.⁴⁷

Mnogo spretnejši mojster je Tone Klemenčič-Plnadar, ki je Matičku včasih pomagal in mu barval kipce. Rojen je bil 23. maja 1844 v Železnikih kot nezakonski sin žebjarke. Ko je dovršil osnovno šolo je šel v uk k Štefanu Šubicu v Poljane, od tod pa je kmalu pobegnil, ker verjetno ni prenesel trde delavniške discipline. Podobarstvo si je izbral za življenjski poklic. Oženil se ni in je kot samec umrl 27. decembra 1927. Delal je v Železnikih, Podvrhu, Četini ravni, Podroštu, Martinj vrhu in Rovtah. Baval se je s kiparstvom in slikarstvom. Več njegovih del je znanih; po izročilu je izdeloval tudi panjske končnice. Ker ga ne bremenijo priučene delavnične forme, je zelo svojski in izviren. Brez dvoma spada med boljše ljudske umetnike.

Ljudski podobar je, v primeri s prej omenjenimi nosilci delavniškega izročila, popoln samouk. Ta pečat nosijo tudi njegova dela. Ne bremenijo ga delavniška togost in stremljenje po približevanju vzorom iz visoke umetnosti. Dela po osnovnem likovnem občutku, vedno ostane zvest bistvu obdelovalnega materiala. Les, ki je razmeroma zelo voljan material, obdela v bloku in z modelacijo sledi rasti. Obdelava je površinska, večina plastike je preračunana na pogled od spredaj. Mnogokrat je iz čoka izrezana samo ploskev, podoba pa je s plitvimi rezi na tej površini naznačena kot risba ali kot zelo plitev relief; poudarja samo detajle, ki imajo didaktično funkcijo. Finejše obdelave ne zmore, ne pozna tudi anatomije. Obraz je običajno ovalna ploskev z večjo vzboklino, ki predstavlja nos, z manjšimi zarezi pa nakaže oči in usta. Roke so vedno čim bližje telesu. Telesne oblike so grobo nakazane, enaka je draperija, ki vedno ostaja v mejah bloka, gubanje je nakazano s plitvo risbo.

Ljudski podobar je motivno omejen na najpogostejše ikonografske tipe Križanega, Madono in Florijana. Kompliciranih snovi se ne loti, ker tudi ne

ustrezajo njegovi miselnosti. Redke so figuralne skupine. Križanje pojmuje kot kombinacijo treh popolnoma samostojnih plastik, ki lahko obstajajo vsaka zase, med njimi ni povezave. Enako pojmuje tudi motiv Marijinega kronanja in oznanenja. S temi primeri pa je, razen redkih izjem, tudi izčrpan tovrstni repertoar.

Forme ljudskega podobarja so jasne in preproste, kompozicija temelji na strogi simetriji, čustvenih poudarkov, lastnih baroku, ni. Vsebinska preproščina in naivna ljubeznivost figur pa jih dela tesno sorodne z ljudsko pesmijo: kot so stalne v pesmih primere, tako so tudi tu stalni atributi žalosti, veselja in pobožnosti. Žalost simbolizira sklonjena glava, pobožnost sklenjene roke, čustveni poudarek pa da še z bistvenim dopolnilom — polihromacijo. Kristusovo trpljenje naivno simbolizira z rdečimi lisami ran in krvavih kapljic. Predloga ali vzor mu je vir zunanjih, največkrat samo ikonografskih pobud, pa še tu izbira svoji miselnosti najsorodnejša dela iz visoke oziroma njemu dostopne poljudne umetnosti.

Opombe

Literatura: Dr. F. Stelè, Slikarska in podobarska obrt v Kranju. Gl.: Žontar, Zgodovina mesta Kranja. 1939. — I. Veider, Vodič po Crngrobu. Škofja Loka 1936. — Fr. Mesesnel, Janez in Jurij Šubic, Ljubljana 1959. — Dr. E. Cevc, Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša. LR I. 1954. — A. Pavlovec, Ljudski umetnik Tone Klemenčič-Plnadar. LR VI. 1959. — I. Dolenc, O ljudskih umetnikih v Selški in Poljanski dolini. SE III/IV. 1951. — Dr. V. Steska, Podobar Ivan Grošelj, ZUZ XIX. 1944.

Kratice: SE = Slovenski etnograf; LR = Loški razgledi; MŠ = muzej v Škofji Loki; ZD = Zgodnja Danica; TZ = terenski zapiski škofjeloškega muzeja.

Opombe: 1. Biografske podatke o Štefanu Šubicu in njegovih bratih povzemam po dr. F. Mesesnel: Janez in Jurij Šubic. — 2. Podatek v ZD 1874. Avtor omenja ob svečanosti ob škofovem prihodu v Železnike, da se je tu Šubic v mladosti učil. — 3. ZD 1854, str. 164. — 4. A. Pavlovec, Ljudski umetnik Tone Klemenčič-Plnadar, LR 1959, str. 155. — 5. A. Pavlovec, o. c., str. 155. — 6. Po Sali log chronik in noticah v ZD. — 7. A. Pavlovec, o. c.; dr. F. Mesesnel, o. c. — 8. ZD 1885, str. 261. — 9. ZD 1862, str. 374. — 10. Sali log chronik I in II. — 11. Veider, Škofja Loka, str. 29. — 12. ZD 1861, str. 161. — 13. J. Veider, o. c., str. 29. — 14. Podatki po dr. Viktor Steka, Podobar Josip Grošelj, ZUZ XIX, str. 60—62 in noticah v ZD. — 15. ZD 1865, str. 128. — 16. ZD 1855, str. 196. — 17. Pri večini omemb v ZD so ti prilastki stalni. — 18. ZD 1862, str. 162. — 19. ZD 1965, str. 257. — 20. ZD 1857, str. 184. — 21. ZD 1854, str. 164. — 22. ZD 1875, str. 32. — 23. ZD 1871, str. 316. — 24. ZD 1884, str. 64. — 25. ZD 1862, str. 274. — 26. ZD 1885, str. 125. — 27. ZD 1892, str. 157. — 28. ZD 1866, str. 236. — 29. ZD 1864, str. 200. Poročilo iz Tržiča na Gorenjskem, kjer je zlatar in podobar Ivan Skubic izdelal za kapelico v mestu tri kipe, popravil glavni in premalal stranska oltarja v tržiški župni cerkvi: »... Pokazal je, da je razumen mož za take stvari...« Sledi običajna hvala in priporočilo. — 30. Matej Tome iz Šentvida nad Ljubljano, Vurnik iz Radovljice, Ivan Tavčar iz Idrije, arh. Faleskini iz Ljubljane itd. — 31. ZD 1872, str. 307, in signatura na hrbtu glavnega oltarja. — 32. Temu delu je zelo soroden kip Apostola na pročelju hiše poleg nove cerkve v Železnikih. Izvira iz zlatega oltarja. Kip imamo lahko za predlogo še toliko bolj, ker je pri demontiranju starega oltarja sodeloval tudi Š. Šubic, ki je sicer tudi večkrat pri svojem delu uporabil staro plastiko. — 33. Prim. J. Veider, o. c., str. 29. — 34. Prim. dr. R. Ložar, Mali krúhek v Škofji Loki in okolici. — 35. Neznani pisec v ZD 1857, str. 184. — 36. Povedali: Nace Naglič, Žiri 19, in Tone Cevc na podlagi TZ. — 37. Podatki: Podobarjev vnuk Jože Filipič, Ledinice št. 11. — 38. Poročilo o požaru na Dobračevi v ZD 1882, str. 247. — 39. Stojte v Ledinicah pod cerkvijo, na Mrzlem vrhu, Koprivniku, Krnicah, Koritu in Vrsniku. — 40. Povedali: Ana Jereb, Brekovec 5, Janez Sedej, Dobračeva 77 itd.; spominjajo se

ga še vsi starejši ljudje. — 41. Povedal Janez Oblak, Trebija 6. Literatura z omembo imena in kraja delovanja: Janez Dolenc, Ljudski umetniki v Selški in Poljanski dolini. SE III/IV, 1954. — 42. Povedal A. Jelovčan, Hotavlje 21; ZD 1885, str. 125. — 43. Povedala Francka Klemenčič, Srednje Brdo 11, Oblakova rejenka in dedinja. — 44. TZ: A. Pavlovec 1957 in I. Sedej 1959. — 45. TZ: MŠ, kartoteka avtorjev. — 46. Povedala Neža Smid, Selca 40; J. Dolenc, o. c., str. 186; A. Pavlovec, o. c., str. 150. — 47. Po podatkih v knjigi rojstev v Železnikih se omenjata pri dveh dokumentih dve različni letnici, 1844 in 1845. — 48. Monografsko je obdelal Klemenčiča A. Pavlovec v citiranem delu, od koder je večina navedenih podatkov.

Résumé

LES IMAGIERS DE LA REGION DE ŠKOFJA LOKA AU XIXe SIÈCLE

Au XIXe siècle, la région de Loka possédait de nombreux ateliers d'imagier qui continuaient en quelque sorte les traditions de l'art baroque. Les œuvres sorties de ces ateliers ne peuvent pas être jugées sous l'aspect d'un art populaire authentique, puisque les connaissances techniques de leurs auteurs, et plus encore le goût prédominant de la clientèle, imposaient l'imitation des écoles locales, de l'art nazaréen et du néogothique. En ce qui concerne le style, ces œuvres présentent une synthèse des éléments de la production imagière impersonnelle du XVIIe siècle, de l'iconographie baroque, ainsi que des influences assez prononcées de divers styles historiques.

L'atelier le plus renommé fut celui de la famille Šubic du village de Poljane. Fondé par Pavle Šubic (né en 1772), il prospérait surtout dans la seconde moitié du XIXe siècle, au temps de son fils Stefan. Les frères de celui-ci Blaž et Janez possédaient chacun son atelier, l'un à Hotavlje, l'autre à Škofja Loka. Dans la vallée de Selce, on trouve dans la première moitié et au milieu du XIXe siècle l'atelier d'Ivan Grohar où plusieurs imagiers de son temps ont appris leur métier (les frères Zajc de Sovodenj, Matej Tome de Sentvid près de Ljubljana, Stefan Šubic, Marko Peternel de Selce, etc.). Citons encore Janez Pintar, Anton Peterlin, Janez Gosar et Ivan Grošelj de Selce, le dernier représentant de ce métier, dont la mort ne remonte qu'à 1941. Tous ces imagiers étaient très appréciés de leurs contemporains.

Mais l'art imagier de ces artisans professionnels est particulièrement important sous un autre angle de vue: c'est par l'intermédiaire de leurs ateliers que se sont répandues les idées esthétiques et iconographiques qui ont stimulé la production des véritables artistes populaires, des autodidactes. Ceux-ci, particulièrement nombreux dans la vallée de Poljane, vivent encore dans la mémoire du peuple. On connaît les noms de quelque trente sculpteurs populaires, dont les plus intéressants sont Janez Kavčič-Traunkar de Ledinica près de Žiri (1848—1921), son contemporain Tinek Šubic, également de Žiri, Tone Klemenčič-Plnadar (1848—1924) de Železniki et Janez Janikula-Matiček de Selce. Dans leurs œuvres, les influences de l'art contemporain et baroque sont moins évidentes que dans celles des imagiers professionnels. Leur art descend directement du style des autels en bois sculpté et doré du XVIIe siècle.